

DOLMABAĞÇE'DEN GÜNÜMÜZE
ÇÖZÜM SÜRECİ:
BAŞARISIZLIĞI ANLAMAK VE
YENİ BİR YOL BULMAK

Cuma ÇİÇEK & Vahap COŞKUN

01 NİSAN 2016 - ANKARA

Barış Vakfı

Waqfa Aşitiyê | Peace Foundation

© Barış Vakfı

© Barış Vakfı Yayınları

Bu kitapçık ücretsizdir, satılamaz.

Cuma ÇİÇEK & Vahap Coşkun

Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak

Politika Raporu - 1

ISBN: 978-605-83546-0-9

Nisan 2016, İstanbul

Berdan Matbaacılık

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok

No: 239 - Topkapı / İSTANBUL

+90 (212) 613 1211

Sertifika No: 12491

Barış Vakfı

Waqfa Aşitiyê | Peace Foundation

Tel: +90 212 249 26 54

Faks: +90 212 249 26 54

Web: www.barisvakfi.org

E-Posta: info@barisvakfi.org

Facebook: /barisvakfi

Twitter: /barisvakfi

SUNUŞ

Sizinle Barış Vakfı'nın ilk çalışmasını paylaşmak istedik. Eşit, Özgür ve Demokratik Bir Gelecek İçin Barış Vakfı 1 Eylül 2007 tarihinde kuruluşu gerçekleşen Türkiye Barış Meclisi'nin 7 yıllık tecrübesinin sonunda kuruldu. Barış Meclisi'nin çalışmalarını kurumsallaştırmak, süreklilik kazandırmak ve Barış Meclisi çalışmalarını aşmak ve zenginleştirmek istiyoruz. Bunu barışa inanan değerli dostlarımızın dayanışma, katkıları ve ortak çabasıyla başaracağız.

Bu rapor da böylesine bir emeğin ürünü. Bir yıl önce Türkiye Barış Meclisi, değerli dört akademisyen ve bir gazetecinin çalışması olan **“Çözümüne Doğru Olasılıklar, İmkânlar ve Sorunlar Üzerine Değerlendirme”** isimli bir rapor yayınladı. Rapor 7 Haziran seçimlerine kadar olan dönemi kapsıyordu. 7 Haziran sonrasını kapsayan elinizdeki “Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak” isimli bu çalışma bir anlamda ilk raporun devamı niteliğinde.

İsimlerinde de anlaşılacağı gibi niteliksel olarak birbirinden çok farklı iki dönemi kapsayan bu raporlar barış çalışmalarının sürekliliğinin ihtiyacının ve zorluğunun çok yönlülüğünü ortaya koyar niteliktedir.

Barış Vakfı'nın varoluş nedeni her koşulda, her türlü sorunu, sivil siyaset, diyalog ve müzakere yoluyla çözüme kavuşturulmasına katkı sunmaktır. Barış sözcüğünün telaffuz edilmesinin dahi zorlaştığı dönemlerde bu konulardaki ısrar ve çaba daha bir anlam kazanmaktadır.

Detayı raporda açıklandığı gibi Türkiye, böylesine zorlu bir süreçten geçiyor. Bu süreci elbirliğiyle aşabiliriz. Körü körüne taraf tutarak değil. Yalnızca gerçeğin, doğrunun, güzelin peşinde gidersek bugün bize uzak gibi görünen barışı inşa edilebiliriz. Bu rapor bize bunu anlatıyor. Barışın siyasal iradesinin şekillenmesine ilişkin öneriler sunuyor. Çözüm yolunun barış dilinden geçtiğini ortaya koyuyor.

Benzer sorunları çözen ülke deneyimlerin gösterdiği gibi sürece eleştirel ve özeleştirel yaklaşma cesareti gösterdiğimizde mevcut krizin aşılması, çatışma, kutuplaşma, gerilim ve ölümleri durdurmak daha hızlı ve daha az maliyetli olacağını hatırlatmak isteriz. Bu çalışma buna katkı sunmayı amaçladı.

Bu kıymetli çalışma yapan Vakfı'mızın kurucularından Mardin Artuklu Üniversitesi Öğretim Üyesi Cuma ÇİÇEK ve değerli dostumuz Dicle Üniversitesi Öğretim Üyesi Vahap COŞKUN'a huzurunuzda bir kez daha çok teşekkür ederiz. Kısa sürede iyi bir iş başardılar.

Çalışma sizlerin katkısı ve önerileriyle daha zenginleşecektir.

Barış Vakfı Genel Başkanı
Ayşe Soysal

Cuma ÇİÇEK

Lisans ve yüksek lisansını İstanbul Teknik Üniversitesi'nde yaptı. Doktora eğitimini Paris Politik Etütler Enstitüsü'nde (SciencesPo de Paris) Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Siyaset Sosyolojisi ve Kamu Politikaları programında tamamladı. 2014 yılından itibaren Mardin Artuklu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yardımcı doçent olarak çalışmaktadır. Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün (DİSA) üyesi olan Çiçek, Barış Vakfı'nın da kurucularından biridir.

Birikim, Praksis, İktisat Dergisi, Turkish Studies, Dialectical Antropology dergilerinde Kürt meselesi, demokratik özerklik, Kürt İslamcılığı, bölgesel yönetimler, bölgesel eşitsizlik, sınıf ve kimlik ilişkisi, barış süreci konularında makaleleri yayımlandı. Birikim dergisinin internet yayınında (www.birikimdergisi.com) düzenli olarak yazıyor. Çiçek'in yayımlanmış üç kitabı bulunuyor: *Ulus, Din, Sınıf: Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası (İletişim, 2015)*; *Zımanek çima tê qedexekirin?: Politikayên zimanî û rewşakurdîli Tirkîyeyê* [Bir Dil Neden Yasaklanır: Dil Politikaları ve Türkiye'de Kürtçenin Durumu] (Peywend, 2013); *Küreselleşme ve Yerel Demokrasi: Liberal Katılım Söyleminin Sınırları & Diyarbakır Örneği* (Vate, 2011).

Vahap COŞKUN

Lisans ve yüksek lisansını Dicle Üniversitesi'nde yaptı. Doktora çalışmalarını Ankara Üniversitesi'nde tamamladı. İnsan hakları, siyaset teorisi ve Kürt meselesi ile ilgili çok sayıda makalesi çeşitli gazete ve dergilerde yayımlandı. Çözüm Süreci kapsamında görev yapan Akil İnsanlar Heyeti içinde yer aldı. Halen Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Yeni Yüzyıl gazetesinde köşe yazarıdır.

Coşkun'un yayınlanan kitapları şunlardır: *İnsan Hakları: Liberal Bir Tahlil* (Liberte Yayınları, 2007), *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu* (Liberte Yayınları, 2008), *Toplumsal Barışın İnşası: Sivil Anayasa Arayışı* (Diyarbakır Barosu ve Heinrich Böll Stiftung Derneği Yayını, 2009), *Dil Yarası* (DİSA Yayınları, 2010; Şerif Derince ve Nesrin Uçarlar ile birlikte), *İnsan Hakları ve Demokrasi* (Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012; Kolektif Çalışma), *Kürt Meselesinin Anayasal Boyutu* (Orion Yayınları, 2013).

Giriş	6
2013 Newroz Deklarasyonunu Hatırlamak	7
Dolmabahçe: Aşılama Kritik Eşik ya da Keşif Aşamasının Sonu	9
Artarak Geri Dönen Çatışmalar: Kent Çatışmaları ve Sosyopolitik Etkileri	11
<i>Can kayıpları ve toplumsal yıkımlar</i>	11
<i>Kent çatışmalarının sosyopolitik sonuçları</i>	12
2013-2015 Çözüm Süreci Neden Başarısız Oldu?	15
<i>Zamanın kullanımı</i>	15
<i>Aşırı muğlaklık</i>	16
<i>Taahhütlere uyulmaması</i>	17
<i>Çözüm sürecinin mimarisi</i>	19
Kazanana Olmayan Yol	19
<i>PKK'nin çıkmaz yolu</i>	20
<i>Devletin çıkmaz yolu</i>	21
Sonuç ve Politika Önerileri	23
<i>Çatışmasızlık ve kentlerin silahlardan arındırılması</i>	24
<i>Çatışma alanlarında toplumsal yeniden inşa</i>	24
<i>Yeni bir müzakere sürecinin zeminini oluşturmak</i>	25
<i>Yeni bir müzakere süreci, mekanizmaları ve aktörleri</i>	26
EK 01: Dolmabahçe'den Bugüne: Neler Oldu?	29

GİRİŞ

“Newroz ateşiyle yüreği tutuşan, meydanları hınca hınç dolduran yüz binler, milyonlar artık barış diyor, kardeşlik diyor, çözüm istiyor.

Bugün artık yeni bir Türkiye'ye, yeni bir Ortadoğu'ya ve yeni bir geleceğe uyanıyoruz. Çağrımı bağına basan gençler, mesajımı yüreğine katan yüce kadınlar, söylemlerimi baş-göz üstüne diyerek kabul eden dostlar, sesime kulak kesilen insanlar;

Bugün yeni bir dönem başlıyor. Silahlı direniş sürecinden, demokratik siyaset sürecine kapı açılıyor. Artık silahlar sussun, fikirler ve siyasetler konuşsun. Bu bir son değil, yeni bir başlangıçtır. Bu mücadeleyi bırakma değil, daha farklı bir mücadeleyi başlatmadır. Yeni mücadelenin zemini fikir, ideoloji ve demokratik siyasettir, büyük bir demokratik hamle başlatmaktır.”

Yukarıdaki satırlar PKK lideri Öcalan'ın 2013 Newroz çağrısından.

Öcalan bu çağrıyı, insani, sosyal, ekonomik ve mekânsal anlamda büyük yıkımlara neden olan 30 yıllık bir çatışma döneminden sonra, devletin bilgisi ve onayıyla, Diyarbakır gibi sembolik bir merkezde, sembolik bir günde ve bir milyona yakın insanın huzurunda yaptı. Tarihi nitelikteki bu çağrıyı hatırlayınca sivil örgütleriyle, medyasıyla, akademisiyle, siyasi kurumlarıyla toplum olarak çok büyük bir imkânı değerlendiremediğimizi kabul etmemiz gerekiyor.

Çok değil daha bundan bir yıl önce PKK'nin silahlı güçlerini sınır dışına çekmesini, silahı Türkiye'de bir bütün olarak bırakmasını ve Kürt meselesinin barışçıl demokratik yollarla çözümünü konuşuyorduk. 2013 Newroz çağrısıyla başlayan Çözüm Süreci Türkiye'nin Kürtlerle ilişkisini kendi sınırlarından öteye bölgesel ölçekte yeniden düzenlemesini hedefliyordu. Bugün bir yandan kentlere yayılmış çatışmalar, öte yandan PYD/YPG üzerinden sınır ötesine taşan yeni bir çatışma dalgasıyla karşı karşıyayız.

Bu raporda, Türkiye'de PKK'nin silahsızlandırılarak Kürt meselesinin barışçıl çözümünün sağlanması ve kapsamlı bir demokratikleşmenin sağlanması konusunda büyük bir umut yaratan Çözüm Süreci ele alınıyor. Bu anlamda, kesintiye uğrayan sürecin yeniden başlamasına ve bugün çatışmalı bir mecraya kayan Kürt meselesinde sözün, diyalogun, özetle siyasetin hâkim olmasına ve çözüm arayışlarına katkı sunmayı amaçlıyor.

Rapor, Dolmabahçe Sarayı'nda hükümet ve HDP'li temsilcilerin yaptığı ortak basın açıklamasından bu yana yaşanan sürece odaklanıyor. Ortaya çıkan başarısızlığı irdeleyerek, barış ve kardeşliğe dönük yeni bir yol inşası için başta siyasiler olmak üzere ilgili tüm aktörlere politika önerileri sunuyor.

Bu amaçla, ilk olarak, sürecin -özellikle sembolik olarak- başladığı 2013 Newroz Çağrısı ele alınıyor. İkinci bölümde, aşılamayan bir eşik olarak Dolmabahçe Açıklaması tartışılıyor. Üçüncü bölümde, Temmuz 2015 - Mart 2016 tarihleri arasında yaşanan çatışmaların bilançosu ve sosyopolitik etkileri irdeleniyor. Dördüncü bölümde, 2013-2015 Çözüm Süreci'nin neden başarısızlıkla sonuçlandığı tartışılıyor. Beşinci bölümde, son çatışmaların neden kazananı olmayan bir yol olduğu irdeleniyor. Son bölümde, yaşanan tecrübeler ışığında yeni bir yol bulmak için birtakım politika önerileri getiriliyor. Ayrıca rapora eklenen kronolojide Dolmabahçe'deki toplantıdan günümüze kadar yaşanan belli başlı vakalar hatırlatılıyor.

2013 Newroz Deklarasyonunu Hatırlamak

Çözüm Süreci sembolik olarak 21 Mart 2013 Newroz günü başladı.

Diyarbakır'ın Newroz meydanında Öcalan'ın çağrısı¹ yüzbinlerin huzurunda ve anaakım televizyon kanallarında canlı olarak tüm Türkiye'ye duyuruldu. 1984 yılından bu yana süren çatışmaların yarattığı insani, sosyoekonomik ve mekânsal yıkımlar ile Türkiye genelindeki toplumsal psikoloji dikkate alındığında PKK liderinin çağrısının böylesi sembolik bir zaman ve mekânda milyonlara canlı olarak duyurulması Türkiye toplumu için tarihi bir günün ifade ediyordu. Kürt meselesinin çok uzun bir dönemden sonra silah ve şiddetten arındırılarak siyaseten çözümlenmesi için büyük bir umut belirmişti.

Yapılan çağrının usulü kadar içeriği de çarpıcıydı. Öcalan *“silahlı direniş sürecinden, demokratik siyaset sürecine kapı[nın] açıl[dığı]”* yeni bir dönemin başladığını ilan etti. Buna göre, *“yeni mücadelenin zemini fikir, ideoloji ve demokratik siyasettir, büyük bir demokratik hamle başlatmaktır.”* Milyonların barış, kardeşlik ve çözüm taleplerine vurgu yapan Öcalan, *“artık yeni bir Türkiye'ye, yeni bir Ortadoğu'ya ve yeni bir geleceğe”* uyandırdığımızı müjdeliyordu. Öcalan'ın metnindeki en kritik çağrının muhatabı, hiç kuşkusuz, PKK'nin silahlı güçleriydi: *“Artık silahlı unsurlarımızın sınır ötesine çekilmesi aşamasına gelinmiştir.”*

¹ Çağrının tam metni internet ortamında erişime açıktır. Bkz. *Bianet*, “Öcalan'ın Açıklaması: ‘Silahlı Güçler Sınırdışı, Artık Siyaset Dönemi’,” *Bianet*, 21 Mart 2013, <http://bianet.org/bianet/siyaset/145269-silahlı-gucler-sinirdısına-artık-siyaset-donemi>, Erişim tarihi: 19 Şubat 2016.

Öcalan yeni dönemde esas alacakları mücadele yöntemi kadar, siyasal amaçlarını da yeniden formüle ediyordu. Daha doğrusu, 1990'lı yıllarla birlikte esas aldıkları ve 1999 yılında kendisinin yakalanmasıyla birlikte resmileşen söylemini dikkat çekici bir içeriğe kavuşturuyordu: Öcalan'a göre, "[e]tnik ve tek uluslu coğrafyalar oluşturmak, bizim aslimızı ve özümüzü inkâr eden modernitenin hedeflediği insanlık dışı bir imalattır". Bundan dolayı, "Kürdistan ve Anadolu tarihine yaraşır şekilde tüm halkların ve kültürlerin eşit, özgür ve demokratik ülkesinin oluşması için herkese büyük sorumluluk düşüyor".

Öcalan, Newroz Deklarasyonunda Kürtler kadar diğer etnik/ulusal gruplara da çağrı yapıyor ve onları yeni Türkiye'nin inşasına katılmaya çağırıyordu: "Bu Newroz münasebetiyle en az Kürtler kadar Ermenileri, Türkmenleri, Asurları, Arapları ve diğer halk topluluklarını da yakılan ateşten kaynaklı özgürlük ve eşitlik ışıklarını, kendi öz eşitlik ve özgürlük ışıkları olarak görmeye ve yaşamaya çağırıyorum."

Deklarasyonun en mühim noktalarından biri Öcalan'ın Türk halkına yaptığı çağrıydı. Öcalan, Kürtler ve Türklerin bin yıla yakın "İslam bayrağı" altında kardeşlik ve dayanışma hukukuna dayalı ortak yaşamlarına gönderme yapıyor ve "Ortadoğu'nun temel iki stratejik gücü" olarak onları ittifaka, birlikteliğe, kucaklaşmaya ve helalleşmeye çağırıyordu.

Newroz Deklarasyonu bir bütün olarak irdelendiğinde öne çıkan mesajları birkaç başlık altında toplamak mümkündür:

- Çözüm Süreci Türkiye sınırlarını aşan Ortadoğu çapındaki yeniden düzenlemenin bir parçası olarak ele alınıyordu.
- Kürt meselesinin ortaya çıkışında harici müdahalelere, baskıcı rejimlere, elitlerin negatif rolüne gönderme yapılıyordu.
- Geçmiş mücadele sahipleniliyor, elde edilen kazanımlar vurgulanıyor, ama yeni şartların eskisinden farklı bir mücadeleyi gerekli kıldığı belirtiliyordu.
- Türkiye yeni bir sayfa açıyor; bu sayfada silahlara veda ediliyor, somut anlamda PKK'nin silahlı unsurları sınır ötesine çekiliyordu.
- Yeni dönemin mücadele yöntemi olarak demokratik siyaset benimseniyordu.
- "Ulus devletçikleri" reddeden ve etnik/ulusal anlamda çoğulcu, yeni bir düzen kurma çağrısı yapılıyordu.
- Kürtler ve Türklerin tarihsel ilişkileri "İslami birlik"e atıfla vurgulanıyordu.
- Ortadoğu'nun iki stratejik gücü olarak Kürtlerin ve Türklerin helalleşmesi ve ittifak kurması gerektiği ifade ediliyordu.

Dolmabahçe: Aşılamayan Kritik Eşik ya da Keşif Aşamasının Sonu

2013 Newroz Deklarasyonuyla kamuoyuna duyurulan çözüm süreci iki yıllık bir diyalog sürecinden sonra önemli bir eşığe geldi: Dolmabahçe Açıklaması. 28 Şubat 2015 tarihinde, Dolmabahçe'deki Başbakanlık Ofisi'nde Çözüm Süreci'nin tarafları ilk kez kameralar karşısında ortak bir açıklama yaptılar. Hükümeti Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, İçişleri Bakanı Efkân Ala, AK Parti Grup Başkanvekili Mahir Ünal ve Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarı Muhammed Dervişoğlu temsil ediyordu. Masanın diğer tarafında ise HDP İmralı Heyeti üyeleri Sırrı Süreyya Önder, İdris Baluken ve Pervin Buldan oturuyordu.²

İmralı Heyeti adına yazılı metni okuyan Sırrı Süreyya Önder, Kürt meselesinde “çözümün de çözümsüzlüğün de salt bizim toplumlarımızla ilgili olmayıp, tüm bölgeyi hatta dünyayı etkileyen muhtevası[nın]” altını çizerek, diyalog sürecinin “resmî, ciddi ve sorumlu” bir aşamaya geldiğini belirtti. “Çözüm süreci çalışmalarında tarihi bir karar sürecinin eşığında” bulunduğumuzu belirten Önder, “gelinen aşamaya ilişkin Öcalan'ın temel belirlemesi[ni]” şu sözlerle ifade etti:

“Bu 30 yıllık çatışma sürecini kalıcı barışa götürürken, demokratik bir çözüme ulaşmak temel hedefimizdir. Asgari müşteregin sağlandığı ilkelere, silahlı mücadeleyi bırakma temelinde, stratejik ve tarihi kararı vermek için PKK'ya bahar aylarında olağanüstü kongreyi toplamaya davet ediyorum.

Bu davet, silahlı mücadelenin yerini demokratik siyasetin almasına yönelik tarihi bir niyet beyanıdır. Hem gerçek bir demokrasinin, hem de büyük barışımızın temel omurgasını teşkil edecek olan olgusal başlıklarımız şunlardır:

1. *Demokratik siyaset tanımı ve içeriği*
2. *Demokratik çözümün ulusal ve yerel boyutlarının tanımlanması*
3. *Özgür vatandaşlığın, yasal ve demokratik güvenceleri*
4. *Demokratik siyasetin devlet ve toplumla ilişkisi ve bunun kurumsallaşmasına dönük başlıklar*
5. *Çözüm sürecinin sosyoekonomik boyutları*
6. *Çözüm sürecinde demokrasi güvenlik ilişkisinin kamu düzenini ve özgürlükleri koruyacak şekilde ele alınması*

² Açıklamanın tam metni ve video kayıtları internet ortamında erişime açıktır. Bkz. *AljazeeraTurk*, “Ortak açıklamanın tam metni,” AljazeeraTurk, 28 Şubat 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ortak-aciklamanin-tam-metni>, Erişim tarihi: 21 Şubat 2016.

7. Kadın, kültür ve ekolojik sorunların yasal çözümleri ve güvenceleri
8. Kimlik kavramı, tanımı ve tanınmasına dönük çoğulcu demokratik anlayışın geliştirilmesi
9. Demokratik cumhuriyet, ortak vatan ve milletin demokratik ölçütlerle tanımlanması, çoğulcu demokratik sistem içerisinde yasal ve anayasal güvencelere kavuşturulması
10. Bütün bu demokratik hamle ve dönüşümleri içselleştirmeyi hedefleyen yeni bir anayasa
11. Tüm bu hususlarda beklenen tarihi gelişmelerin hayata geçebilmesi için, tahkim edilmiş bir çatışmasızlığın elzem olduğuna şüphe yoktur.”

Önder gibi yazılı bir metni esas alarak açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan da “çözüm sürecinde önemli bir aşamaya” geldiğini teyit etti. Başbakan’ın başkanlığında çözüm süreci kurulunda gelinen aşamayı tüm boyutlarıyla kapsamlı bir şekilde ele aldıklarını belirten Akdoğan, “[s] ilahların bırakılmasına yönelik çalışmaların hız kazanması, tam anlamıyla bir eylemsizliğin hayata geçmesi ve demokratik siyasetin bir yöntem olarak öne çıkartılması konusundaki açıklamayı önemli gör[düklerini]” ifade etti.

AK Parti’nin 12 yıllık iktidarı döneminde “sessiz devrim” niteliğinde reformlar yaptığını söyleyen Akdoğan, sorunun çözüm yeri olarak siyaset kurumuna işaret etti. Hükümet temsilcisine göre,

*“demokrasimiz sorunları konuşabilecek, tartışabilecek, çözüm yoluna koyabilecek imkân ve kabiliyete ulaşmıştır. Demokrasimizin daha ileri noktalara ulaşması için bütün toplum kesimlerinin, siyasi partilerin, STK’ların el birliğiyle gayret göstermesi gerektiği de açıktır. Silahların devre dışı kalması, demokratik gelişime hız katacaktır. Bir kısım konu başlıkları uzun yıllardır konuşuluyor, tartışılıyor. Bundan sonra da özgüven içinde tartışmaktan, konuşmaktan geri durmamamız gerekiyor. ... Demokrasilerde halkın desteğini alan görüşler, düşünceler ve politikalar değer kazanır. **Biz de milletimizin hayır duası ve desteğiyle süreci nihai sonuca ulaştırmakta kararlıyız.**”*

Sorunun çözümünü silahların devre dışı bırakılması ve demokratikleşme çerçevesinde değerlendiren Akdoğan, hükümetin yeni anayasayı “birçok köklü ve kronik sorunun çözümünde önemli bir fırsat olarak” gördüğünü belirtti. Akdoğan’a göre, “temel hak ve özgürlükleri daha da geliştirmek, hakça ve kardeşçe bir ortam hazırlamak ancak bütünlüğe katkı sağlar. Vatandaşlarımızın aidiyet duygusunu daha da geliştirir. Temel sorunlarını geride bırakan Türkiye, küresel ve bölgesel bir güç haline gelecektir.”

Cumhurbaşkanı'na atıfta bulunan Başbakan Yardımcısı Akdoğan, esas olanın uygulama olduğunu ve sürecin ete kemiğe bürünmesi için somut gelişmelerin yaşanmasının önem taşıdığını vurguladı.

Dolmabahçe'de yapılan açıklamalar, yeni anayasa çerçevesinde çoğulcu demokratik bir sistem etrafında müzakerelerin yürütülmesi karşılığında *"silahlı mücadelenin yerini demokratik siyasetin almasına yönelik karar almak üzere PKK'nin kongreyi gitmesi"* konusunda tarafların bir mutabakata vardığını gösteriyordu.

Artarak Geri Dönen Çatışmalar: Kent Çatışmaları ve Sosyopolitik Etkileri

Ne var ki süreç, Dolmabahçe'de yapılan toplantıda öngörüldüğü gibi ilerlemedi. Tam *"Kürt meselesinin silah ve şiddet yolundan siyaset yoluna girmesi konusunda kritik eşik aşıldı"* diye düşünülürken Dolmabahçe'deki toplantıdan sonra yaşananlar iki yıllık diyalog sürecini sonlandırdı. EK O1'de kronolojisini verdiğimiz son bir yıllık gelişmelerin neticesinde; iki yıllık çatışmasızlık sona erdi, çatışmalar kırsal alandan kentlere taşıdı, 30 yıllık çatışma sürecinde görülmemiş ölçüde yoğunlaştı ve büyük yıkımlar meydana getirdi.

Can kayıpları ve toplumsal yıkımlar

Genel Kurmay Başkanlığının rakamlarına göre, 10 Mart 2016 tarihi itibarıyla sadece Diyarbakır Sur ilçesinde 286, Şırnak Cizre'de 665, İdil'de 125 olmak üzere toplam 1076 örgüt üyesi yaşamını yitirmiştir.³ PKK/KCK'nin yaptığı açıklamaya göre ise 2015 yılı içerisinde 261 silahlı militan, 1250 asker, 132 polis, 162 özel hareket polisi ve 13 üst rütbeli asker olmak üzere toplam 1818 kişi yaşamını yitirmiştir (can kayıpları her geçen gün artıyor).⁴

Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 2015 Aralık ayında hazırlanıp İçişleri Bakanlığı'na sunulan rapora göre sokağa çıkma yasaklarından etkilenen nüfusun toplamının 1 milyon 300 bin olduğu belirlendi. Rapora göre yaşanan çatışmalar sonucu 100 bine yakın kişi evlerini terk etmek zorunda kaldı.⁵ Hükümete yakın kaynakların verilerine göre sokağa çıkma yasağı, operasyonlar ve kent çatışmaları sonucu evlerini terk etmek zorunda kalan yurttaşların sayısı 2016 Ocak ayı sonu itibarıyla 200 bine ulaştı.⁶ Sağlık

³ "Önemli Yurtiçi Olaylar", *Genel Kurmay Başkanlığı*, 10.03.2016, http://www.tsk.tr/4_olaylar/4_2_onemli_yurtici_olaylar/onemliyurticiolaylar.html, Erişim tarihi: 12.03.2016.

⁴ "2015'in savaş bilançosu", *Özgür Gündem*, 04.01.2016.

⁵ "5 İlçe kritik", *Hürriyet*, 23.12.2015.

⁶ Selvi, Abdulkadir, "Başbakan'ın bölge programı", *Yeni Şafak*, 28.01.2016.

Bakanı Müezzinoğlu, terör olayları yüzünden 355 bin kişinin göç etmek zorunda kaldığını açıkladı.⁷

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) verilerine göre sokağa çıkma yasaklarının başladığı 16 Ağustos 2015 ile 18 Mart 2016 tarihleri arasında Diyarbakır (34 kez), Şırnak (9 kez), Mardin (11 kez), Hakkâri (5 kez), Batman (2 kez), Muş (1 kez) ve Elazığ'daki (1 kez) toplam **en az 22 ilçede**, resmi olarak tespit edilebilen **en az 63 kez** süresiz ve gün boyu sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Söz konusu tarihler arasında 72'si çocuk, 62'si kadın, 29'u 60 yaş üstü olmak üzere **en az 310 sivil** sadece resmi sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş zaman dilimleri içerisinde ve ilgili bölgelerde hayatını kaybetti.⁸

Can kayıplarının ve zorunlu göçün yanı sıra çok büyük bir mekânsal yıkım meydana geldi. Cizre, Silopi, Sur, Nusaybin gibi ilçeler, yeniden inşa edilmeyi gerektirecek ölçüde tahribata uğradı. Nitekim yaşanan kentsel yıkımın büyüklüğü hükümet tarafından açıklanan **“Terörle Mücadele ve Rehabilitasyon Eylem Planı”**na da yansdı.⁹ Toplam 10 başlıktan oluşan “Master Plan”ın altıncı maddesi “şehirlere ihyası”na ayrıldı ve tarihi dokuların büyük bir yıkıma uğradığı Diyarbakır Sur ilçesine özel bir vurgu yapıldı.¹⁰

Çatışma süreci, sosyo ekonomik hayatı felç etti.

Mesela binlerce işyerinin faaliyet gösterdiği, 50 binden fazla çalışanın olduğu Diyarbakır-Sur'da ekonomik hayat tamamıyla durdu. Sur'daki ekonomik aktivitenin Diyarbakır'dan öteye bölgesel bir ağ içinde yer aldığı düşünüldüğünde yaşanan kaybın büyüklüğü ve Sur'un ötesine taşıdığı anlaşılır. M.Gürcan, Cizre'de 04-12 Eylül 2015 tarihleri arasında gerçekleşen sokağa çıkma yasağının ekonomik kaybının ayrıntılı tablosunu çizdi. Gürcan'a göre, sadece bu birkaç günlük sokağa çıkma sürecince yaşanan kent çatışmalarının Türkiye'ye maliyeti 100 milyon TL oldu.¹¹ Aynı şekilde, çatışmaların yoğunlaştığı Silopi ilçesinde sadece mekânsal yıkımların maliyeti 82 milyon TL olarak tespit edildi.¹²

⁷ “355 bin kişi terörden göç etti”, *Hürriyet*, 27.02.2016.

⁸ Raporun tamamı için bkz.: Türkiye İnsan Hakları Vakfı (2016), “TİHV Dokümantasyon Merkezi Verilerine Göre 16 Ağustos 2015 - 18 Mart 2016 Tarihleri Arasında Sokağa Çıkma Yasakları ve Yaşamlarını Yitiren Siviller”, *TİHV*, 22.03.2016, <http://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2016/03/TİHV-Sokağa-Çıkma-Yasakları-Bilgi-Notu-18-Mart-2016.pdf>, Erişim tarihi: 22.03.2016.

⁹ “Başbakan ‘master planı’ açıkladı”, *Yeni Şafak*, 05.02.2016.

¹⁰ Başbakan Davutoğlu Mardin'de eylem planını açıkladı”, *Milliyet*, 05.02.2016.

¹¹ Gürcan, Metin, “Kent çatışmalarının ekonomik ve sosyal bilançosu: Cizre örneği”, T24, 29.12.2015.

¹² “Terörün Silopi'ye faturası ağır”, *Yeni Şafak*, 07.03.2016.

Kent çatışmalarının sosyopolitik sonuçları

Çözüm Süreci'nin sonlanması ve özellikle 16 Ağustos 2015 tarihinden bu yana uygulanan sokağa çıkma yasakları ve artan kent çatışmaları yukarıda özetlenen insani, toplumsal, mekânsal ve sosyoekonomik yıkımın yanı sıra sosyopolitik açıdan da dikkate değer tahribatlar yarattı. Bu tahribatları sıralayacak olursak:

- 1.** Mevcut şiddet politikaları, AK Parti hükümetinin ve PKK/KCK'nin niyetlerinden bağımsız olarak, Kürt meselesini Türkiye sınırları içerisinde çözmeyi esas alan ve 1990'lı yıllardan bu yana hakim olan "iç çözüm siyasetinin" altını şiddetli ve hızlı bir şekilde oydu/oyuyor.
- 2.** 30 yıllık çatışmaların yarattığı toplumsal ayrışmaları aşmak ve toplumsal entegrasyonu ilerletmek adına Türkiye toplumu için dikkate değer bir imkân sunan HDP projesi büyük bir darbe aldı.
- 3.** İki yıldan uzun süren diyalog sürecinden sonra şiddetin yoğunlaşarak ve kentsel alanları içererek yeniden yükselmesi, Kürt meselesinin barışçıl demokratik yollarla çözümüne olan inancı zayıflattı. Kürt sorunun çözümü ve toplumsal barışın inşası bugün dünden çok daha zor bir hale geldi.
- 4.** Türkiye ölçeğinde olduğu kadar, Kürt toplumu içerisinde de dikkate değer ayrışmalar yaşandı. Kent çatışmalarının yoğunluğu 1990'lı yılların zorunlu göç mağdurlarının yaşadığı yoksun mahallelerde yoğunlaşması, Kürt toplumu içerisindeki sınıfsal ayrışmaları derinleştirdi. Bu dönem içerisinde yerinden olan nüfusun en temel insani koşullardan mahrum kalması ve onlara yönelik dayanışma çalışmalarının yetersiz kalması, sınıfsal ayrışmaları derinleştirdiği gibi sosyal dayanışma ağlarının çözülmesini de hızlandırdı.
- 5.** Sınıfsal ayrışmaların yanı sıra, siyasal ayrışmalar da derinleşti. 1990'lı yıllardaki kanlı çatışmalar hatırlandığında, Kürt meselesinin siyasi ve demokratik yollarla çözümü konusunda bölgesel ölçekte farklı siyasi gruplar arasında uzlaşının sağlanmasının büyük bir önemi vardı. Yaşanan kent çatışmaları siyasi uzlaşma olanaklarına büyük bir darbe vurdu, siyasi çatışmaları ve bölünmeleri büyüttü.
- 6.** Siyaset alanı büyük bir darbe aldı. Kürt meselesinin çözümü popüler tabirle "*dağ yollarının kapanmasına, ovada siyaset olanaklarının geliştirilmesine*" bağlı olduğundan, siyaset alanının genişlemesi hayati değere sahiptir. Maalesef yoğunlaşan çatışmalarla birlikte sözün ve siyasetin sahası önemli oranda daraldı. HDP deneyimi çarpıcı bir örnektir. 07 Haziran 2015 seçimleri

öncesinde HDP, Kürt meselesinin siyasi yollarla çözümü konusunda her geçen gün güçlenen bir aktör olarak öne çıkarak parlamentoda üçüncü büyük parti haline gelirken, bugün büyük oranda etkisini yitirdi ve sahanın belirleyici aktörü olmaktan çıktı.

7. Siyaset alanı kadar sivil alan da büyük bir darbe aldı. Son yıllarda farklı siyasi görüşlerden insanların öncülüğünde çok farklı alanlarda çalışan sayısız STK kurulmuştu. Bu STK'lar farklı sorun alanlarında yaptıkları birçok çalışmayla toplumsal normalizasyonda önemli roller üstlendiler. Ancak çatışmaların artmasıyla beraber sivil alan küçüldü ve STK'lar sessizliğe büründü. Kürt meselesinin temelde sivil alanın genişlemesiyle çözüleceği düşünülürken, bu durumun tüm taraflarca kaygıyla ve dikkatle ele alınması gerekir.

8. Çatışmaların çözümünde ve uzlaşılarda inşa edilmesinde gri alanların genişlemesi ve farklı taraflarla konuşma kapasitesi olan aktörlerin güçlenmesi önemli bir yer tutar. Kent çatışmaları gri alanları dikkate değer ölçüde daralttı, tarafları eleştirme olanaklarını azalttı ve çatışmanın tarafları dışındaki aktörleri susturarak taraf olmaya zorladı/zorluyor.

9. Siyasetin ve sivil alanların darbe alması ile gri alanların daralmasının bir sonucu olarak kamusal alanın, başka bir ifadeyle sokağın sesi her geçen gün daha fazla kısıldı/kısıyor.

10. Sosyopolitik tahribatlar, siyasetin çözüm üretici işlevine duyulan umudu sarstı ve bir bütün olarak siyaset kurumuna ve siyasetçilere olan güveni azalttı.

11. Toplumsal militarizasyon her geçen gün arttı. Orta ve uzun vadede bu durumun ağır toplumsal sorunlar yaratacağı not edilmelidir. Sokağa çıkma yasaklarının ve çatışmaların yaşandığı bölgelerde çocukların ve gençlerin karşı karşıya kaldığı militarizm büyük toplumsal riskler üretmeye gebedir. Azımsanmayacak sayıda çocuk ya silaha ve şiddete maruz kaldılar, ya da silahı ve şiddeti kullandılar. Yarın-ertesi gün Kürt meselesine siyasi bir çözüm bulunsa bile, silahla bu şekilde ilişki kurmuş çocuk ve gençlerin siyasi olmayan farklı şiddet biçimleri üretmeleri ve şiddeti temel yöntem olarak benimseyen toplumsal gruplaşmalara gitmeleri büyük bir tehdit olarak ortada duruyor.

12. Geçmişle yüzleşme, toplumsal adaletin sağlanması, helalleşme, eşitliğin sağlanması anlamında barışı inşa etmek zaten zor bir iş ve sorumluluk olarak aktörlerin önünde duruyordu. Kürt meselesinin siyasi çözümü gerçek bir barışın sağlanması için önemli bir başlangıç olacaktı. Bugün yaşanan kent çatışmalarından sonra zaten çok zor olan barışın inşası büyük bir yıkıma uğradı. Kürt meselesinin siyasi çözümü daha da zorlaştı.

13. Özetle, 2013 Newroz'u ile başlayan sürecin çok daha gerisine düşüldü.

2013-2015 Çözüm Süreci Neden Başarısız Oldu?

Bunca yıkıma ve tahribata neden olan mevcut çatışmaların ortadan kalkması, Kürt meselesinin silah ve şiddet yolundan tekrar diyalog ve müzakere yoluna girmesi için 2013-2015 Çözüm Süreci'nin neden başarısız olduğu sorusu cevaplanmalıdır. Bu soruya verilen doğru ve yeterli açıklamalar, yeni bir diyalog ve müzakere sürecinin inşasına katkı sağlayabilir.

Çözüm Süreci'nin başarısız olmasına neden olan birçok dinamik bulunmakla birlikte üç temel yapısal hatanın altı özellikle çizilmelidir: (1) Zamanın kullanımı, (2) aşırı muğlaklık ve (3) taahhütlere uyulmaması. Süreç, doğası gereği birçok zorluğu içeriyordu. Yapısal hatalar da buna eklenince süreç akamete uğradı.

Zamanın kullanımı

Ortadoğu gibi zamanın hızlı aktığı, şartlar ve olanakların sürekli değiştiği, güç dengelerinin, aktörlerin pozisyonlarının ve ittifakların her an değişebildiği bir ortamda zamanın kullanımı kritik bir öneme sahiptir. Zira, 2013-2015 yılları arasında hem ülke ölçeğinde hem de bölgesel ölçekte yaşanan değişimler sonucu Çözüm Süreci'ndeki tarafların güç ve kapasiteleri, pozisyonları, ittifakları ve bunların sonucunda talepleri büyük oranda değişti.

Türkiye'de iki buçuk yıllık süre içinde önemli işler yapıldı. Süreç toplumsallaştı, barış fikri egemen bir fikir haline geldi ve yeterli olmasa da hukuki altyapı hazırlandı. Elde edilen bu kazanımları hatırlatmak, hakkaniyetin gereğidir: Tüm süre boşa geçirilmedi, bazı noktalar aşıldı.

Bununla birlikte zamanın kullanımıyla bağlantılı olarak iki büyük yanlış yapıldı: İlki, sürecin ucu açık bir zamana yayılmasıydı. İlk etapta bu tavır anlayışla karşılanabilirdi. Fakat belli bir yere geldikten sonra bir 'zaman çizelgesi'nin oluşturulması, hangi adımların ne kadar süre içinde atılacağına tespit edilmesi lazımdı. Kamuoyu bu konuda bilgi sahibi olmalı ve belirlenen işlerin belirlenen sürelerde yapılması için taraflara demokratik bir baskı uygulamalıydı. Bunlar yapılmadı. Zaman zaman bazı tarihler telaffuz edildi ama bunlar tamamen keyfiydi. Herhangi bir denetlemeye de tabi değildi.

Bu süre zarfında önemli hadiseler meydana geldi. Yeni sorun alanları ortaya çıktı, denkleme tanıdık olmayan gruplar girdi. Rojava, süreçle irtibatlı bir meseleye dönüştü. PYD, IŞİD ve onların bağlantıları sürece doğrudan müdahil olmaya başladı. Bölgede bütün dengeler yerinden oynadı. Bir tarihle kayıtlı olmaması nedeniyle süreç bu olayların tesirine daha açık hale geldi.

İlişkilerin giriftleşmesi, taleplerin değişmesi ve tarafların yeni bir pozisyon edinmesiyle beraber süreç direncini kaybetti ve sonunda derin bir yara aldı.

Zamana dair ikinci hata, sürecin siyasi takvime aşırı duyarlı bir şekilde ele alınmasıydı. Taraflar kısa vadeli politik hedeflerini sürecin önüne koydular. 7 Haziran öncesinde tarafların aldıkları tutum, bu bağlamda oldukça öğreticidir. Seçim dönemi boyunca her iki taraf da tamamen birbirlerini hedef tahtasına oturtular. Birbirlerine karşı kampanya yürüttüler; AKP milliyetçiliğe, HDP ise Erdoğan karşıtlığına oynadı. Süreci güçlü bir biçimde sahiplenmekten kaçındılar, birbirlerini hırpaladılar ve oluşturdukları ortak zemini de aşındırdılar. 28 Şubat'ta Dolmabahçe'de yapılan ortak basın toplantısından sonra dört ay boyunca süreci besleyecek tek bir siyasi hamle yapılmadı. Siyaset geri çekilince her yerde ve her zaman olan oldu, siyasetin yarattığı boşluğu silah doldurdu ve süreç bir darboğaza girdi.

Aşırı muğlaklık

Bir çözüm süreci genel hatlarıyla dört aşamadan oluşur: Temas, diyalog, müzakere ve çözüm. İçinin doldurulması için her bir aşamanın bir vakte gereksinimi vardır. Eşyanın doğası gereği içerik hemen ilk anda bütün hatlarıyla belirlenemez. Her bir husus mutlak bir şekilde kararlaştırılmaz. Önce temas eden ve ardından diyaloga geçen tarafların birbirlerini tanımaları gerekir. Tarafların karşılıklı olarak sınırlarını görmeleri, "olur" ile "olmaz"larını keşfetmeleri ve birbirlerini anlamaları icap eder.

İyi organize edildiğinde söz konusu muğlaklık "yapıcı" bir işlev görür. Tarafların daha en baştan sıkıntıya girmelerini önler, bazı tıkanıkları aşar, sürecin kamusal kabul görmesini sağlar. Ancak muğlaklığın da bir kullanım süresi ve değeri vardır. Kısa vadede yardımcı olur ama uzun vadede iş görmez. Muğlaklığın haddinden fazla uzaması süreci tahrip eder. Bu nedenle tarafların süreç demini aldıktan sonra muğlaklığı gidermeleri, sürece belirlilik ve öngörülebilirlik kazandırmaları gerekir.

Türkiye'deki Çözüm Süreci de herkesin kabul edeceği genel bir söylem ("Analar ağlamasın", "Kan dökülmesin", "Sorun vurarak kırarak çözülmez") üzerinden başladı ve belli bir merhaleye geldi. 28 Şubat'ta ise süreçte önemli bir viraj dönüldü. İki taraf birlikte fotoğraf verdiler ve sürecin izleyeceği güzergâhı açıkladılar. Toplantıda iki metin okundu: AKP adına Yalçın Akdoğan, genel bir demokratikleşme perspektifini seslendirdi. HDP adına ise Sırrı Süreyya Önder, Öcalan'ın 10 maddesini deklare etti.

Sürecin bu aşamasında müphemiyetin asgariye indirilmesi ve belli bir yol haritasının oluşturulması gerekiyordu. Ancak her iki metinde de bunun izi yoktu. Hükümetin söylemi fazla geneldi. Özü itibariyle “*Bir demokratikleşme yolundayız ve bu yolda ilerledikçe tüm sorunlara çare bulunur*” diyordu. Üzerinde çalışılan konuya ilişkin metnin herhangi bir özel düzenlemesi söz konusu değildi. Akdoğan aynı konuşmayı başka bir toplumsal sorun için de yapabiliirdi ve muhtemelen kimse bunu yadrigamazdı.

Keza Öcalan’ın 10 maddesi de acil ihtiyaca cevap verme niteliği taşıymıyordu. Öcalan’ın yelpazesi çok genişti. Bir müzakereye bu kadar ağır meselelerle yüklenmek iki açıdan süreci zorlayıcı niteliğe sahipti: İlki, müzakereyi bu maddelere bağlamak, gerçekte müzakerenin geleceğini belirsiz kılmak ve olası bir anlaşmayı muhtemelen hiçbir zaman gelmeyecek bir tarihe atmak anlamına gelirdi. Oysa ortada mümkün olduğunca çabuk sonuçlandırılması gereken bir süreç vardı. Böylesi bir süreci, daimi ve süresiz bir çabayı gerekli kılan maddelere bağımlı kılmak hataydı.

İkincisi, devlet ile müzakereye oturan bir grubun tüm toplumsal sorunların kendisiyle konuşulmasını istemesi çözümü zorlaştırıcı bir tutumdu. Çünkü her sorunun farklı bir muhatabı vardı ve toplumun tümünü temsil etmeyen bir grupla toplumun tüm sorunları müzakere edilemezdi. Çatışmanın bitmesi için toplumsal sorunların tamamının bir koşul olarak ortaya sürülmesi sorunluuydu. Zira sorunların önemli bir kısmı ancak silah bırakıldıktan sonra ve demokratik siyaset içinde çözülebilir nitelikteydi.

Aslında 28 Şubat’ın ertesinde Türkiye’de de yapılması gereken tarafların muğlaklığı gidermesi ve sürece açıklık kazandırmasıydı. Karşılıklı olarak birbirlerinden ne istediklerini net bir şekilde masaya koymalıydılar. Silahlar ne zaman ve nasıl bırakılacak? PKK üyelerinin hukuki durumu ne olacak? Siyasi hayata geçiş nasıl düzenlenecek? Hangi yasalar değişecek? Hangi alanda yeni yasalar çıkarılacak? Bunlar ne zamana kadar bitirilecek? Bu ve benzerleri cevabını herkesin merakla beklediği somut sorulardı. Ve bunlara üzerinde mutabık kalınan, gerçekçi ve somut cevaplar üretilmeliydi. Burada eksik kalındığı için süreç başarıya ulaşmadı ve açmaza girdi.

Taahhütlere uyulmaması

Zamanın doğru kullanılmaması ve muğlaklığın giderilmemesinin yanı sıra süreci çıkmaza sokan bir diğer önemli hata da tarafların birbirlerine verdikleri sözlere uymamaları ve/veya uymakta gönülsüz davranmalarıydı.

Çatışma sonrası müzakere süreçlerinde taraflar kolay kolay söz vermezler.

Karşı tarafa güvenmediklerinden kendilerini bağlamak istemezler ve/veya en alt seviyeden kayıt altına almaya çalışırlar. Ama bir yerde sürecin ilerlemesi için karşılıklı sözlerin verilmesi ve taahhütlere uyulması gerekir. Verilen taahhütlere uymak, her şeyden önce taraflar arasında güven köprülerinin kurulmasını sağlar. Küçük bir adımda muhatabının hakkıyla davrandığını ve kendisine düşeni yaptığını gören taraf, iş büyük ve kritik adımları atmaya gelince daha cesur davranır. Her kazanım, iki tarafta da var olan itirazcıları güçten düşürür. Devletin ve silahlı grubun içindeki sertlik yanlılarının eli zayıflar. Halkta sürecin ilerlediği ve bir neticeye varacağı yönündeki kanaat pekişir. Tutulan her söz kitlesel desteği artırdığı gibi, tarafların anlaşmasını da mümkün kılar ve varılan anlaşmanın kalıcı olmasını sağlar.

Görüşmeler, ancak pratik sonuçlar ürettiğinde değer kazanır. Eğer görüşmeler olmasına rağmen pratik sonuçlar alınmazsa tünelin sonundaki ışık görünmez olur. Süreç yorulur. Beklentiler düşer, şartlar bozulur. Süreç, artık barışa giden bir yol olarak değil, çatışmaları erteleyen bir yol olarak görülmeye başlanır. İnancı örselenen kitleler süreçten gına getirir. Taraflar mutlaka süreci sekteye vuran davranışlarına bir gerekçe bulurlar. Ama sonuçta yerine getirilmeyen sözler bir anlaşmaya giden yolu torpiller.

Türkiye’de Çözüm Süreci’nin dondurulmasının altında yatan en önemli sebeplerden biri, sözlerin tutulmamasıdır. Üzerinde durulan üç söz var: Ülke dışına çıkışın tamamlanmaması, kamu güvenliğini tahrip eden eylemlerin sonlandırılmaması ve Dolmabahçe Açıklaması’na riayet edilmemesi.

Taraflar bu üç konuya ilişkin farklı öyküler anlatıyor. Her biri yapması gerekeni yaptığını, sorumlu davrandığını ama diğer tarafın taahhütlerini yerine getirmeyerek süreci riske attığını iddia ediyor. Tarafların her ikisi de kendisini aklar paklarken bütün günahı diğerine yüklüyor, artıları kendi hanesine yazıp eksileri karşı tarafa mal ediyor.

Örneğin, hükümet, PKK’nin silahlı unsurlarını sınır dışına çekme sözü verdiğini ama daha sonra bazı gelişmelere bakıp bu sözüden caydığını belirtiyor. PKK ise geri çekilmenin gerçekleşmesi için hükümetin bir yasa çıkarma sözü verdiğini fakat bunu tutmadığını söylüyor. Yine, Dolmabahçe ortak açıklaması konusunda PKK, hükümetin seçimleri hesaba katarak Dolmabahçe’yi rafa kaldırdığını ileri sürüyor. Hükümet ise, Dolmabahçe’de geri çekilme için kesin bir tarihin kararlaştırıldığını ancak PKK’nin bu tarihe uymadığını iddia ediyor.

Çözüm Süreci’nde yurttaşların doğru ve etkin bir şekilde bilgilendirilmelerini sağlayacak, tarafların taahhütlerini takip edecek bir gözlemci/izleyici heyetin de olmaması, tarafların taahhütlere uymamasını kolaylaştırmış, bu konuda toplumsal denetimi ve baskıyı zayıflatmıştır.

Çözüm Süreci'nin mimarisi

Bu noktada, temel sorunun çözüm sürecinin mimarisinde olduğunu belirtmek gerekir. Diyalog ve müzakere süreci, mekanizmaları ve aktörleri ile müzakere kapsamının etkili bir şekilde belirlenmemesi ve tarafların verilen taahhütlere uymalarını sağlayacak çoklu mekanizmaların oluşturulmaması toplumda büyük umutlar yaratan Çözüm Süreci'nin sonlanmasına neden oldu.

Bu dönemde bölgesel ölçekte değişen denklemler de çözüm sürecine menfi tesir etti. Suriye'de patlak veren iç savaş giderek büyüdü. IŞİD yükselişe geçti. Kürtler yaşadıkları bölgelerde *de facto* özerk bölgeler/kantonlar inşa edip ABD ve Rusya ile yeni ilişkiler kurdular. Tüm bu gelişmeler -yukarıda özetlenen hatalarla birlikte- tarafların pozisyonlarını değiştirdi, zaten pamuk ipliğine bağlı olan güven ilişkilerini zedeledi ve son sekiz ayda tanık olduğumuz yeni kentsel şiddet dalgasının başlamasına neden oldu.

Son olarak, tarafların bir yandan diyalogları sürdürürken, öte yandan sürecin çökme ihtimali karşısında bir B planı hazırlığı içerisinde olduğunu not etmek gerekir. İki yıllık diyalog sürecine rağmen, çok kısa bir zaman dilimi içerisinde, kentsel alanlarda çatışmaların bu denli yoğun yaşanması, siyasi çözümün her iki taraf için hâlâ tek seçenek haline gelmediğini ve tarafların çatışmayı içeren bir B planı kapsamında hazırlık yaptığını gösteriyor.

Kazanani Olmayan Yol

2013-2015 Çözüm Süreci başarısızlıkla sonuçlandı. Maalesef, yine ve yeniden bir şiddet sarmalının içinden geçiyoruz. Cizre, Sur, Ankara derken, Kürt meselesi bağlamında işler her geçen gün daha kötü bir noktaya gideceğimize işaret ediyor. Eşikler her geçen gün bir bir aşıyor. Dönülmez noktaya belki daha gelmedik. Ancak 17 Şubat 2016 Ankara saldırısı sonrası hükümetin PYD/YPG'yi adres göstermesi, Cizre'de çatışmalar sonrası arkada kalan görüntüler, PKK/KCK'nin "Halkların Birleşik Devrim Hareketi" adı altında farklı örgütlerle geliştirdiği yeni ittifak, son olarak Ankara Güven Park'ta gerçekleşen katliam bu noktaya da adım adım yaklaştığımızı gösteriyor.

Barış ve siyasi çözüme dair sözler duyulmaz, kıymetsiz oldu. Ancak, girdiğimiz yolun yol olmadığını hatırlamak ve hatırlatmak dışında seçeneğimiz de yok. Zira bu yolun kazanani yok, kaybedeni ise çok. Bu yoldan çıkış için hem taraflara hem de kamuoyuna sunduğumuz önerilere geçmeden önce, içine çekildiğimiz yolun neden bir kazananının olmayacağını birkaç argümanla tartışmak istiyoruz.

PKK'nin çıkmaz yolu

PKK'nin kent çatışmalarıyla, Kürt meselesinde masaya dönüş dışında yeni bir yol açma şansı yok. Üç argüman ileri sürebiliriz.

1. Örgütün kendi iç kurumsal bilgisi askerî yöntemlerle ve şiddetle çözümün olmadığı yönündedir. Bu bilgi örgütün daha 1980'li yıllarda stratejisini anlattığı metinler kadar, yakın zamanlarda KCK yetkililerinin silahın döneminin bittiğine dair açıklamalarında da vardır. Keza Öcalan'ın gerek 2013 Newroz'unda, gerekse Çözüm Süreci boyunca yaptığı bütün çağrılarının ana teması, şiddet yoluyla bir çözüme varılamayacağıdır.

2. Irak ve Suriye deneyimleri, Kürtler için son derece öğreticidir. Üzerinde durulması gereken bir soru var: Acaba Kürtler, bu iki ülkede, hangi şartlar altında güce/zora dayalı araçları üzerinden kendi bölgelerinde teritoryal bir egemenlik inşa edebildiler? Irak ve Suriye tecrübesi, bu noktada üç dinamiğin belirleyici olduğuna işaret eder:

a. Merkezî devlet -yani Bağdat ve Şam yönetimi- varoluşsal bir krizle karşı karşıya kaldı.

b. Kürtlerden öteye ülke genelinde bir siyasal istikrarsızlık ve ayaklanma başladı.

c. Uluslararası güçler doğrudan müdahil oldular.

Türkiye'deki bağlamın üç dinamik açısından da farklı olduğu belirtilmelidir. Türkiye; NATO üyesidir, dünyanın 17. büyük ekonomisine sahiptir, dış ticaretinin %55-60'ını Batı ile yapan bir ülkedir. Dolayısıyla Irak ve Suriye için geçerli olan Türkiye için geçerli olmayacağı, Irak ve Suriye'de iş yapan metotların Türkiye'de iş yapmayacağını görmek gerekir.

Kaldı ki Irak'ta Kürtler 1991 yılından bu yana de facto olarak teritoryal egemenliğe sahip olmalarına, 2003 Amerikan müdahalesi üzerinden 13 yıl geçmesine ve açıktan ABD'nin desteğini almalarına rağmen bugün hâlâ bağımsızlık konusunda istedikleri mesafeyi kat edemediler. Suriye'de beş yıldır devam eden bir iç savaş var ve henüz ortada bir çözüm bulunmuyor. Suriye yerle bir oldu. Yüzbinlerce insan hayatını kaybetti. Milyonlarca insan evini, yurdunu terk etmek zorunda kaldı. Bugün makul tüm yaklaşımlar, Suriye'de askerî bir çözümün olmadığını söylüyor. Tüm askeri mobilizasyonlarına, ABD ve Rusya'nın açık askeri desteğine rağmen Kürtlerin kantonları koruyup koruyamayacakları belirsizliğini koruyor.

3. Son olarak, son sekiz ayda yaşanan kent çatışmaları deneyimine bakılabilir. Halkın büyük çoğunluğu kent çatışmalarını desteklemedi, PKK beklediği cevabı bulamadı. Halk, hendeklerin ve barikatların arkasında durmadı, silahlı özyönetim ilanlarına teveccüh göstermedi. Elbette bunun hem ekonomik (orta sınıflaşmanın militanlaşmayı engellemesi), hem de hukuki (iç güvenlik paketinin sonucunda yaygınlaşan “cezalandırma rejiminin” sokağı hareketsiz hale getirmesi) nedenleri var. Ama asıl belirleyici olan neden, siyasadır. O da, halkın büyük çoğunluğunun başka bir yolun mümkün olduğunu düşünmesidir. Parlamento, belediyeler, medya ağı, STK ağları gibi kurumsal yapılar ve araçlar varken bunca yıkıma ve gündelik hayatı askıya almaya yol açan tercihin halkın çoğunluğunun nezdinde kabul görmemesidir.

Ayrıca halk, ilan edilen siyasi amaçlar ile başvuru olan yol, yöntem ve maliyet arasında bir uyumsuzluk olduğunu farkında. Sokağın ortalama akli, mevcut kent çatışmaları sonrasında tekrar masaya dönüleceğini öngörüyor ve bu çerçevede meşru bir soru soruyor: *“Madem yeniden masaya dönülmesinden başka yol yok, o halde bu kadar yıkım niye?”*

Devletin çıkmaz yolu

PKK şiddete başvurarak bu savaşı kazanamaz. Lakin devlet de bu savaşı kazanamaz. Müzakereyi dışlayan bir yolla devlet, ne Kürt meselesi ile baş edebilir, ne de onu çözebilir. Çünkü:

1. Devlet normatif olarak kazanamaz. Zira, AK Parti’li Kürtler de dahil, Kürtler arasında bu sorunun bir terör ve güvenlik sorunu değil, siyasi bir sorun olduğuna dair güçlü bir mutabakat var. Bu da meseleye siyasi bir çözümü zorunlu kılıyor.

2. 1984 yılından bu yana devam eden çatışmalarda devlet asayişini temin etmek için bütün metotları denedi. Denebilir ki devletin tecrübe etmediği bir yöntem kalmadı. Birçok kez terörle mücadele paketleri açıldı. Ama hiçbiri çözümü sağlamadı. Dolayısıyla devlet, geçmişte olduğu gibi bugün de, bu stratejiyle bir zafer elde edemez.

3. Bugün HDP ve DBP’nin temsil ettiği anaakım Kürt siyasetinin güçlü bir toplumsal tabanının olduğu akıldan tutulmalıdır. Devletin tabiriyle *“terör örgütünün uzantısı HDP”* beş milyon alıyor. Bu oyun önemli bir kısmı “kemik kitle” olarak tarif edilen bir desteği kapsıyor. Devletin bu kitleyi güvenlikçi tedbirle yola getirmesi düşünülemez.

4. Anaakım Kürt siyaseti, sadece kuvvetli bir toplumsal tabana dayanmıyor,

aynı zamanda dikkate değer ölçüde kurumsal yapılara sahip bulunuyor. Bu konuda, parlamentoyu, üçü büyükşehir olmak üzere 11 il belediyesini ve 10'a yakın televizyon kanalını hatırlatmak yeterli.

5. PKK'nin askeri mobilizasyon kapasitesinin bulunduğu unutulmamalıdır. PKK silahlı bir halk ayaklanmasını gerçekleştirmedi. Ancak, asgari bir askeri mobilizasyonu sürekli kılabilceği insan kaynağı, lojistiği ve tecrübesi var.

6. Devletin askeri başarıları, beklenenin aksine PKK'yi bitirmiyor, yeniden üretiyor. PKK içinde kurumsal yeniden üretim ve büyümede "direniş söylemi" oldukça etkilidir. Üstelik Kürt politik kimliğinin yeniden üretiminde dağ-mezar-zindan-sürgün üzerinden üretilen "bedel" merkezî bir yer tutar. Devlet askerî başarı elde ettikçe dağı, mezarı, zindanı ve sürgünü yeniden üretiyor. Yani PKK'yi yeniden üretiyor, hem de büyüterek.

7. PKK'den ve anaakım Kürt hareketinden bağımsız olarak en az 15 milyona sahip Kürt nüfusu var. Bu nüfusun en az yarısı Cumhuriyet projesine onay vermiyor. Farklı bir toplumsal tahayyülleri var. Ulus, millet, halk gibi farklı kavramlar kullansa da Kürtlüğü, Araplıkla, Farslıkla, Türklükle, Almanlıkla eşdeğer bir kategori olarak görüyor ve eşitlik talebinde bulunuyor.

8. Kürtler, Türkiye coğrafyasının yaklaşık %15'lik bir bölümünde bütünleşik bir coğrafyada çoğunluğu oluşturuyor. Bu bölgenin üç tarafında kardeşleri yaşıyor. İran'da Kürdistan eyaleti, Irak'ta Kürdistan Bölgesel Hükümeti, Suriye'de federasyona dönüşmeye meyilli Kürt kantonları var. Kürt meselesinin jeopolitik denklemi çoktan değişti. Ve en önemlisi Kürtler arası çok aktörlü, çok sektörlü sınır-ötesi işbirlikleri geçmişle kıyaslanmayacak düzeyde artmış durumda.

Başka bir yol bulmak zorundayız. Bu hâlâ mümkün. Son bölümde bu yolun inşasına katkı sunacağını düşündüğümüz önerilere yer veriliyor.

Sonuç ve Politika nerileri

“Bir atışma, Kürt meselesinde olduğu gibi on yıllarca sürmüşse, üzümünün birden çok girişim gerektirmesi muhtemeldir. Geçmişte zm bulunamamış olması, zmlenemez olduğu anlamına değil, yalnızca daha fazla çaba gösterilmesi gerektiği anlamına gelir.”

Yukarıdaki sözler 1997-2007 yılları arasında İngiltere Baş Mzakerecisi olarak Kuzey İrlanda üzümünde büyük rol oynamış Jonathan Powell'e ait. *Teröristlerle Konuşmak: Silahlı çatışmalar nasıl sona erdirilir?* adıyla Türkçeye çevrilen ve barış ile çatışmaların zmne dair zengin deneyimlerini paylaştığı kitabın önsözünde Powell, ilk ders olarak sabrın altını çiziyor. Bu bölümde, çok kritik bir hatırlatmada da bulunuyor: 1998 yılında İngiltere ile IRA arasında imzalan Belfast Anlaşması ya da daha popüler ismiyle Hayırlı Cuma Anlaşması, 1973 yılında imzalanan ve iktidar paylaşımı hükümlerini içeren Sunningdale Anlaşması'na çok benziyordu. 25 yıllık kanlı bir dönemden sonra taraflar çok benzer bir çerçevede mutabakata varmıştı.

30 yıllık bir çatışma döneminden sonra 2013-2015 zm Süreci'yle birlikte Kürt meselesinin silah ve şiddetten arındırılarak siyasi bir zme kavuşturulması konusunda çok önemli mesafeler alınmıştı. Silahların bir bütün olarak gündemden çıkışını sağlayacak bir siyasi zme geçmişte olmadığı kadar yaklaşılmışken, 1990'lı yıllardan bu yana süregelen “**i zm siyasetini**” bir bütün olarak ortadan kaldıracak büyük bir şiddet dalgasıyla karşı karşıyayız. Kuzey İrlanda'daki gibi 25 yıl kaybetmemek, son sekiz ayda yaşanan can kayıplarından ve büyük yıkımlardan çok daha fazlasını yaşamamak için başta siyasi aktörler olmak üzere, toplum olarak bir yol bulmak zorundayız.

Bu yol arayışında iki önemli dayanağa sahibiz: İlk olarak, halkın büyük çoğunluğu silahların ortadan kalmasını ve barışın tesis edilmesini destekliyor. Kürt meselesinin üzülmesi gereken birçok boyutu var. Ancak bunların zm için şiddete gerek olmadığı ve sorunların demokratik siyaset içerisinde zm konusunda toplumsal mutabakat büyük oranda inşa edilmiş durumda.

İkinci olarak, halkın çoğunluğu Kürt meselesinin zmnn Türkiye'nin bütünlüğü içerisinde gerçekleşebileceğine inanıyor. Türkiye'nin sosyal yapısının bunu zorunlu kıldığını, silah ve şiddete dayalı bir tercihin toplumun bütün kesimlerine büyük bir maliyet çıkaracağını biliyor. zm Süreci bunun için önemli bir fırsatı içerdiğinden halk tarafından destekleniyor.

Aşağıda sunulan öneriler bu yol bulma arayışlarına katkı sunmayı amaçlıyor:

Çatışmasızlık ve kentlerin silahlardan arındırılması

1. Kent çatışmalarının yaralarının sarılması ve mağduriyetlerin giderilmesi için çatışmasızlığın ivedilikle sağlanması gerekir.

2. Kürt meselesinde şiddet sarmalını büyütecek, güven erozyonunu derinleştirecek olan, dokunulmazlıkların kaldırılması, parti kapatma tartışmaları gibi adımlardan kaçınılmalıdır. Bu konuda siyasi partiler başta olmak üzere tüm ilgili aktörler sorumlu davranmalıdır.

3. Çatışmasızlığın sağlanması için çatışmaların yoğunlaştığı ve büyük yıkımların meydana geldiği ilçeler başta olmak üzere, kentsel alanlar silahtan arındırılmalı, başka bir ifadeyle de-militarize edilmelidir. Bu konuda PKK/KCK kentsel alanlardan silahlı militanlarını çekmeli, hendek ve barikatlarla kentsel alanlarda “alan hakimiyeti” arayışına son vermelidir. Öte yandan, hükümet on binlerce insanın yaşadığı ilçeleri kapatmaya varan, Cizre ve Sur’da görüldüğü gibi ayları bulan sokağa çıkma yasaklarına son vermeli, özel harekât gibi askerî/polis güçlerini geri çekmeli ve kentsel alanlardaki polis gücü olağan asayiş işlerini yürütecek sınırlara çekilmelidir.

4. Çatışmasızlık sonrasında kaybedilen yaklaşık 2 bin yurttaş için ülke genelinde bir ya da üç günlük yas ilan edilmelidir.

Çatışma alanlarında toplumsal yeniden inşa

1. Sur, Silvan, Cizre, Nusaybin, Dargeçit, Silopi, İdil ilçeleri başta olmak üzere çatışmaların yoğunlaştığı yerleşim yerlerinde yaraların sarılması, mağduriyetlerin giderilmesi ve toplumsal yeniden inşa için ülke ölçeğinde bir seferberlik ilan edilmelidir. Bu kapsamda;

2. Bu ilçeler sosyal afet bölgesi olarak kabul edilmelidir.

3. Hükümet 05 Mart 2016 tarihinde kamuoyuna duyurduğu planını söz konusu yerleşim yerlerindeki yerel yöneticiler, sivil toplum örgütleri, kanaat önderleri başta olmak üzere ilgili aktörlerle görüşerek revize etmelidir.

4. Can kayıpları ve hak ihlalleri konusunda etkin bir inceleme ve soruşturma yürütülmelidir. Bu konuda meclis bünyesinde bir komisyon oluşturulmalıdır. Ayrıca, bu komisyonla eşgüdüm halinde çalışacak meslek odaları, sivil toplum

örgütleri, dini cemaatler ve kanaat önderleri/akil insanlar temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulmalıdır.

5. Söz konusu illerde bulunan Kalkınma Ajansları bünyelerinde sosyoekonomik ve mekân salınışa sürecine katkı sunmak amacıyla özel bir birim kurulmalı, bu birimler için özgün kaynaklar tahsis edilmeli ve bu birimler bünyesinde özgün programlar oluşturulmalıdır.

6. Her bir ilçe için ülkenin batı yakasında bir kardeş şehir bulunmalı, ilçenin inşası için söz konusu kardeş şehrin kamu, sivil ve özel sektör alanındaki ekonomik, sosyal, kurumsal ve bilgi vb. kaynakları seferber edilmelidir. Söz konusu şehirlerin kamu, sivil toplum ve özel sektör kuruluşları arasında işbirliği ağları örülmelidir.

7. İlçelerin inşası için kardeş şehirlerin yanı sıra ülke ölçeğinde meslek odaları başta olmak üzere, ekonomik, sosyal, kültürel sahada çalışan sivil toplum örgütleri mobilize olmalı ve dayanışma ağlarını örülmelidir.

8. Son olarak, yurttaşlar arasında dayanışma ağlarının örülmesi için medya kuruluşları toplumsal inşa seferberliğine katılım sağlamalıdır.

Yeni bir müzakere sürecinin zeminini oluşturmak

1. Kentlerin silahsızlandırılması ve toplumsal inşa faaliyetleriyle birlikte, yeni bir müzakere süreci başlatılmalıdır. Bu kapsamda;

2. Son çatışmaların gösterdiği üzere bir kaybet-kaybet oyunu olan mevcut gidişattan çıkmak için Kürt meselesinin siyasi çözümünün herkese kazandırdığı, bir kazan-kazan oyunu olduğu hatırlanmalı ve bu fikriyat kamuoyunda tartışılmalıdır.

3. Büyük bir erozyona uğrayan güven sorununun aşılması için taraflar bazı sembolik adımlar atmalıdır. Kentleri silahlardan arındırmak, operasyonların durması, dokunulmazlıkların kaldırılması tartışmalarının sonlandırılması bu konuda önemli bir zemin oluşturacaktır. Bununla beraber, akil insanlar, gazeteciler ya da aydınlardan oluşan bir heyetin Öcalan ile görüşmesi, Suriye'deki Kürt Kantonlarının yönetimiyle yapılacak bir görüşme ya da temas, 6551 sayılı "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun"un gözden geçirilerek tekrar gündeme alınması ve uygulanması, PKK/KCK'nin Türkiye'de silahı bırakacağına dair bir niyet beyanı gibi adımlar güven ortamının tesisinde önemli katkılar sunacaktır.

4. Kazan-kazan oyununu kurmak her şeyden önce tarafların mutabık kalacağı ortak bir siyasal hedefin belirlenmesine bağlıdır.

5. Bu bağlamda mevcut yeni anayasa ve rejim değişikliği tartışmaları bu ortak siyasal hedefin belirlenmesi, yeni bir toplumsal sözleşme için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

6. Başkanlık sistemi, parlamenter sistem ve özerklik/yerelleşme gibi siyasal hedefler kamuoyunda etkin şekilde tartışılmalıdır. Bu konular uzunca bir süredir gündemde olmasına rağmen, her bir sistemin avantaj ve dezavantajları, etkin ve sorunlu yönleri kamuoyu tarafından yeterince bilinmemektedir. Bu konuda sadece siyasal partiler değil, akademi ve medya başta olmak üzere diğer toplumsal aktörler de etkin bir rol almalıdır.

7. Anaakım Kürt hareketinin talep ettiği özerklik, başka bir ifadeyle yerel/bölgesel adem-i merkezileşme hem parlamenter hem de başkanlık sistemleri içerisinde mümkündür. Bu konuda, her iki seçeneğe de açık, uzlaşmacı bir yaklaşımın esas alınması ortak siyasal hedefin belirlenmesini kolaylaştıracaktır.

8. Müzakere gündeminin muğlaklıktan çıkarılması için, önceki deneyimlerin öne çıkardığı dört kritik konu merkeze alınmalıdır: (1) Kamu yönetimi reformu ve adem-i merkezileşme, (2) Dilsel/kültürel çoğulculuk ve anadilde eğitim, (3) Siyaset alanının genişletilmesi ve (4) PKK'nin silahsızlandırılması.

9. Dil silahsızlandırılmalıdır. Başta AK Parti hükümeti ve HDP, PKK/KCK olmak üzere, siyasal partiler, medya, sivil toplum örgütleri, akademi gibi tüm taraflar bir uzlaşma ve çözüm dili oluşturmalıdır.

Yeni bir müzakere süreci, mekanizmaları ve aktörleri

1. Yukarıdaki adımlarla birlikte yeni bir müzakere sürecinin başlaması için gerekli ortam oluşacaktır. Bu konuda, öncelikli olarak etkin bir çözüm süreci mimarisi oluşturulmalıdır. Bu kapsamda, katılımcı bir mekanizma inşa edilmeli, tarafların çoklu ağlar ve aktörler tarafından denetlenebildiği bir kurumsal/organizasyonel mimari oluşturulmalıdır.

2. Meclis çözüm sürecinin yürütüldüğü ana siyasal alan olarak değerlendirilmelidir. Tüm süreci yönetecek bir meclis komisyonu oluşturulmalıdır. Komisyonun etkin çalışması için oybirliği ya da çoğunluk yönteminden ziyade nitelikli çoğunluk ilkesi esas alınmalıdır.

3. Çözüm Sürecinin başarısız olmasında CHP başta olmak üzere muhalefetin sürece destek sunmamasının etkisi dikkate alındığında, yeni bir sürece muhalefetin katılımını sağlamak önem arz ediyor. Yeni bir çözüm sürecine MHP'nin etkin katılımı oldukça zor görünüyor. Bununla beraber CHP'nin çözüm sürecine etkin katılımı kritik bir öneme sahiptir. CHP'nin de iştirakinin sağlanacağı bir süreç çok daha güçlü ve sağlıklı bir şekilde yürütülecektir.

4. Dünya deneyimleri çatışma süreçlerinin çözümünde üçüncü tarafların yer aldığı vakalarda çözüme ulaşma olanağının arttığını gösteriyor. Bu bağlamda, 2009 yılından bu yana süren deneyim ve tarafların hassasiyetleri dikkate alınarak, her iki tarafın da güvenebileceği bir İzleme Heyeti oluşturulmalıdır. Tarafların taahhütlere uyması için bu adımın atılması kritik bir öneme sahiptir.

5. Meclisteki siyasi partilerin yanı sıra diğer siyasi grupların, toplumsal hareketlerin, sivil toplum örgütlerinin çözüm masasına katılması sağlanmalıdır.

6. Bu bağlamda, toplumsal müzakere mekanizmaları kurulmalı, Türkiye Barış Meclisi gibi deneyimler dikkate alınarak, tüm şehirlerde sivil toplum örgütlerinin öncülüğünde Uzlaşma ve Çözüm Konseyleri kurulmalıdır.

7. Akil İnsanlar deneyimi dikkate alınarak, ülke ölçeğinde tüm süreci takip edecek, taraflardan bağımsız bir Uzlaşma ve Çözüm Heyeti kurulmalıdır.

8. Anaakım Kürt siyaseti dışındaki Kürt politik aktörleri, siyasi partileri, sivil toplum camiası, dini cemaatler ve kanaat önderleri çözüm sürecine katılım sağlamalıdır. Bu konuda, hükümeti ve anaakım Kürt hareketini beklemeksizin diyalog ve müzakere mekanizmaları inşa etmeli, hem anaakım Kürt hareketi hem de hükümet üzerinde çözüme dönük baskı kurmalıdır.

9. Medya yeni çözüm sürecinde aktif rol almalı, bir Uzlaşma ve Çözüm ya da Barış Medyası oluşturmalıdır. Bu bağlamda, anaakım medyada sürekli ve düzenli barış programları, barış gazetesi/bülteni, kadınların sorunlarına odaklı Mor Bülten ya da ekolojije odaklı Yeşil Bülten gibi, uzlaşma ve çözüme odaklı Beyaz Bülten ya da Barış/Çözüm Bülteni gibi çalışmalar hem yazılı hem de görsel medyada yapılabilir.

10. Dilin silahsızlandırılmasında, kamuoyunun inşasında oynadığı başat rol dikkate alındığında medya aktif bir rol oynamalıdır.

11. Uzlaşma ve çözümün inşasında üniversiteler aktif bir rol oynamalıdır.

12. Tüm üniversitelerde Barış ve Toplumsal Uzlaşa konulu seçmeli dersler açılabilir.

13. Süreç boyunca belli bir takvim eşliğinde sürekli ve düzenli barış konferansları tüm üniversitelerde yapılabilir.

14. Biri Diyarbakır (Dicle Üniversitesi) ya da Mardin (Artuklu Üniversitesi), diğeri Ankara ya da İstanbul'daki bir üniversite bünyesinde olmak üzere iki Uzlaşa ve Çözüm Süreci Arşiv Merkezi oluşturulmalıdır. Hem geçmiş hem de bundan sonraki süreçlere dair belgeleme, arşivleme ve kamuya bilgi sunma işlevlerini yerine getirecek bu merkezler Çözüm Süreci'ne önemli katkılar sunacaktır.

15. Çatışma çözümü ve Kürt meselesi üzerine çalışan akademisyenlerden oluşan Uzlaşa ve Çözüm İçin Akademik Danışma Kurulu oluşturulabilir.

16. Uzlaşa ve Çözüm Süreci'ne gençlerin katılımı sağlanmalıdır. Bu bağlamda tüm liselerde barış ve toplumsal uzlaşa dersleri verilmelidir. Ayrıca şehirlerde kurulacak Uzlaşa ve Çözüm Konseyleri gibi Uzlaşa ve Çözüm İçin Gençlik Konseyleri oluşturulmalıdır. Bu konseyler aracılığıyla tüm illerde gençlerin talep, beklenti ve önerileri çözüm masasında yer almalıdır.

17. Suriye ve Irak'ta yaşananlar Kürt meselesinin Türkiye'deki çözümünü bölgesel denklem içerisine yerleştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Türkiye bölge ölçeğinde yükselen Kürt dalgasını bir tehdit olarak değil, tarihsel eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve ortak bir gelecek inşa etmek için fırsat olarak görmelidir. Türkiye coğrafyasının ve nüfusunun çok önemli bir bölümünü oluşturan Kürtlerin bölgesel ölçekteki kazanımları Türkiye'nin kazanımları olarak görülmeli, bu bağlamda, Türkiye'de Kürt meselesinin siyasi çözüm arayışları Irak ve Suriye'deki Kürtlerle barışçıl ve dostane ilişkilerin kurulmasıyla birlikte sürmelidir.

18. Son olarak, Oslo sürecinin 2008 yılında başladığı dikkate alındığında, tarafların birbirini keşfettiği, müzakere öncesi diyalog aşamasının üzerinden yeterince uzun bir zaman geçmiştir. İyi tasarlanmış kurumsal/organizasyonel mimariyle birlikte kamuoyunun taraflar üzerindeki denetimini artırmaya ve tarafların masadan kalkmasını engellemesine imkân tanıyacak yeni bir Yol Haritası ya da Eylem Planı oluşturulmalı ve kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Esnek bir çerçevede ele alınacak böylesi bir Yol Haritası hem zamanın etkin kullanımını, hem muğlaklıkların giderilmesini hem de aktörlerin taahhütlerini yerine getirmesini kolaylaştıracaktır.

EK 01 Dolmabahçe'den Bugüne: Neler Oldu?

- **28 Şubat 2015**, Dolmabahçe Toplantısı ¹³
- **28 Şubat 2015**, Başbakan Ahmet Davutoğlu Çözüm Süreci'nin yeni bir aşamaya girmiş bulunduğunu, silah dilinin sona ererek demokratik yaşama geçileceğini söyledi. ¹⁴
- **1 Mart 2015**, KCK Eşbaşkanlığı tarafından yapılan açıklamada, Öcalan tarafından yapılan silah bırakma çağrısı tarihi bir adım olarak nitelendirilerek hükümet üzerine düşeni yaptığı takdirde sorumluluklarını yerine getirecekleri dile getirildi. ¹⁵
- **1 Mart 2015**, ABD Dışişleri Bakanlığı, Öcalan tarafından yapılan silah bırakma çağrısını memnuniyetle karşıladığını belirtti. ¹⁶
- **11 Mart 2015**, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Öcalan'ın silah bırakma çağrısının güven ve barışın, istikrarın tesisi için önemli olduğunu söyledi ve bu vaatlerin sözde kalmayarak uygulamaya geçirilmesi temennisinde bulundu. ¹⁷
- **18 Mart 2015**, Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, Çözüm Süreci'ne ilişkin izleme heyetinde yer alan isimlerin belirlenmesi ile ilgili olarak açıklama yapılmadan ortaya atılan iddialara itibar edilmemesini söyledi. ¹⁸
- **20 Mart 2015**, Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan, İzleme Heyeti'nden haberinin olmadığını ve bu olaya olumlu bakmadığını açıkladı. ¹⁹
- **21 Mart 2015**, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Nevruzun yepyeni bir döneme vesile olacağına inandığını söyledi. ²⁰
- **21 Mart 2015**, Öcalan Diyarbakır'da okunan Newroz mesajında silahlı mücadeleyi bırakmak adına PKK'ye kongreyi toplama çağrısında bulundu. Kongrenin toplanmasını milletvekilleri ve İzleme Heyeti'nden oluşacak bir "Hakikat ve Yüzleşme Komisyonu"nun kurulması şartına bağladı. ²¹
- **22 Mart 2015**, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Dolmabahçe toplantısını doğru bulmadığını açıkladı. ²²
- **03 Nisan 2015**, İç Güvenlik Paketi olarak bilinen "Polis Vazife ve Salahiyet

¹³ "Ortak açıklamanın tam metni," *AljazeeraTurk*, 28.02.2015

¹⁴ "Başbakan Davutoğlu: Silahın dili sona erecek", *NTV*, 28.02.2015.

¹⁵ "KCK'dan Öcalan'ın çağrısına evet ama...", *AljazeeraTurk*, 01.03.2015.

¹⁶ "ABD'den 'Silah bırak' çağrısına yorum", *Sabah*, 01.03.2015.

¹⁷ "Erdoğan: Silah bırakma lafla olmaz", *AljazeeraTurk*, 11.03.2015.

¹⁸ "Yalçın Akdoğan'dan izleme heyeti açıklaması!", *A Haber*, 19.03.2015.

¹⁹ "Erdoğan'dan İzleme Heyeti açıklaması", *Hürriyet*, 20.03.2015.

²⁰ "Erdoğan'dan Newroz Mesajı: Yepyeni Bir Döneme Vesile Olacak", *Bianet.org*, 21.03.2015.

²¹ "İşte Öcalan'ın tarihi Newroz mektubunun Türkçe tam metni", *T24*, 21.03.2015.

²² "Erdoğan: Dolmabahçe toplantısını doğru bulmuyorum", *NTV*, 22.03.2015.

Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı.²³

- **11 Nisan 2015**, Ağrı Diyarın’de PKK ve asker arasında yaşanan çatışmada 4 asker yaralandı, 5 PKK’lı ise öldürüldü.²⁴
- **21 Nisan 2015**, AK Parti, Seçim Beyannamesinde Çözüm Süreci’nin 07 Haziran seçimlerinden sonra da sürdürüleceğine yer verdi.²⁵
- **02 Mayıs 2015**, Cumhurbaşkanı Erdoğan, silahları gömmeden hükümeti eleştirme haklarının olmadığını belirtti.²⁶
- **17 Mayıs 2015**, KCK Yürütme Konseyi, HDP’nin seçim bürolarına yönelik saldırılardan AK Parti’yi sorumlu tuttu. Böyle bir ortamda Kürt sorununu çözenin mümkün olamayacağını belirtti.²⁷
- **31 Mayıs 2015**, Başbakan Davutoğlu, seçimlerden sonra Çözüm Süreci’nin muhatabını gözden geçireceklerini söyledi.²⁸
- **05 Haziran 2015**, HDP Diyarbakır mitingine bombalı saldırı yapıldı.²⁹
- **07 Haziran 2015**, HDP %13,02 oy alarak mecliste 80 milletvekiliği elde etti. AK Parti 13 yıllık tek parti iktidarından sonra tek başına hükümet kurma çoğunluğunu kaybetti.³⁰
- **12 Haziran 2015**, KCK silah bırakma iradesinin kendilerinde olduğunu ifade etti.³¹
- **15 Haziran 2015**, Tel Abyad (Grê Spî) YPG’nin eline geçmesi sonrası Kobani ve Cizîr kantonları coğrafi olarak birleşti.³²
- **26 Haziran 2015**, Erdoğan,“Suriye’nin güneyinde bir devlet kurulmasına asla izin vermeyeceğiz” açıklamasını yaptı.³³
- **03 Temmuz 2015**, Öcalan ile görüşme için izin alamayan HDP İmralı Heyeti süreç açısından alarm zillerinin çaldığını belirtti. ³⁴
- **1 Temmuz 2015**, KCK, bölgede yapılan baraj ve kalekol inşaatlarının ateşkesi bozmak anlamına geldiğini ve kullanılan araçların gerilla güçlerinin

23 “İç Güvenlik Paketi onaylandı”, *Sabah*, 03.04.2015.

24 “Ağrı’da gerçekte ne yaşandı?”, *BBC*, 13.04. 2015.

25 “AKP beyannameye süreci ekledi”, *AljazeeraTurk*, 21.04. 2015.

26 “Erdoğan: Silahı gömmeden eleştiri hakları yok”, *AljazeeraTurk*, 2.05.2015.

27 “ KCK: Bu ortamda çözüm mümkün değil”, *AljazeeraTurk*, 17.05.2015.

28 “Sürecin muhatabı ‘gözden geçirilecek”, *AljazeeraTurk*, 31.05.2015.

29 “HDP’nin Diyarbakır mitinginde patlama: Yaralılar var”, *Evrensel*, 05.06.2015.

30 “7 Haziran 2015 Genel Seçim Merkezi”, *CNN Türk*, 07.06.2015.

31 “KCK: Silah bırakma iradesi bize ait”, *Milliyet*, 13.06.2015.

32 “Tel Abyad ‘YGP güçlerinin eline geçti”, *BBC Türkçe*, 15.06.2015.

33 “Erdoğan: Suriye’nin kuzeyinde bir devlet kurulmasına asla müsaade etmeyeceğiz”, *Mynet Haber*, 27.06.2015

34 “HDP: Alarm zilleri çalıyor”, *Aljazeera*, 3 .07. 2015

hedefinde olacağını açıkladı.³⁵

- **14 Temmuz 2015**, KCK Yürütme Konseyi Üyesi Murat Karayılan, Çözüm Süreci ve ateşkesin ara dönemde bulunduğunu, kurulacak hükümetin durumuna göre tavır alacaklarını belirtti.³⁶
- **15 Temmuz 2015**, KCK Eşbaşkanı Besê Hozat yeni sürecin devrimci halk savaşı süreci olduğunu belirtti.³⁷
- **20 Temmuz 2015**, Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde IŞİD'in canlı bomba saldırısı sonucu 32 genç hayatını kaybetti yüzü aşkın kişi yaralandı.³⁸
- **22 Temmuz 2015**, Şanlıurfa'nın Ceylanpınar İlçesi'nde, 2 polis memuru, evlerinde başlarından tabancayla vurularak öldürüldü.³⁹
- **24 Temmuz 2015**, Türkiye ile ABD IŞİD karşıtı hava operasyonları için İncirlik Üssü'nün koalisyon güçlerinin kullanımına açılması konusunda anlaşmaya vardı.⁴⁰
- **24 Temmuz 2015**, Türk Hava Kuvvetleri'ne ait F-16 uçakları Irak Kürdistan Bölgesinde PKK'nin Zap, Gare, Haftanın, Metina ve Avaşin'deki kamplarını bombaladı.⁴¹
- **12 Ağustos 2015**, Cumhurbaşkanı Erdoğan "Silahların üzerine beton dökülene kadar, sınırlarımız içinde tek bir terörist kalmayana kadar mücadelemize devam edeceğiz" dedi.⁴²
- **12 Ağustos 2015**, KCK: "Kürdistan halkı için özyönetimden başka bir seçenek kalmamıştır."⁴³
- **16 Ağustos 2015**, Muş Varto'da ilk sokağa çıkma yasağı ilan edildi.⁴⁴
- **17 Ağustos 2015**, Özyönetim ilan edilen merkez sayısı 16'ya çıktı.⁴⁵
- **17 Ağustos 2015**, KCK Yürütme Konseyi Eşbaşkanı Cemil Bayık: "ABD arabuluculuk yapsın."⁴⁶
- **19 Ağustos 2015**, Cizre sokaklarında hendekler kazıldı, barikatlar kuruldu.⁴⁷
- **03 Eylül 2015**, TSK'ya Suriye ve Irak'ta sınır ötesi operasyon yetkisi

35 "KCK'dan Türkiye'ye küstah tehdit!", *Gazete Vatan*, 11 .07. 2015.

36 "KCK: Çekilmekle saflık ettik, ateşkes de çözüm süreci de ara dönemde", *T24*, 14 .07. 2015.

37 Hozat, Besê, "Yeni süreç, devrimci halk savaşı sürecidir", *Özgür Gündem*, 15.07.2015.

38 "Şanlıurfa Suruç'ta intihar saldırısı", *NTV*, 20.07.2015.

39 "Şanlıurfa'da 2 polis öldürüldü ", *Time Türk* , 22 .07. 2015.

40 "ABD: Türkiye izin verdi, IŞİD İncirlik'ten vurulacak", *BBC Türkçe*, 24.07.2015.

41 "Türkiye Kuzey Irak'a operasyon düzenledi!" ,*CNN Türk* , 24 .07. 2015.

42 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan terör açıklaması" , *NTV*, 11 .08. 2015.

43 "KCK: 'Kürdistan halkı için özyönetimden başka bir seçenek kalmamıştır'", *T24*, 12.08.2015.

44 "Varto'da sokağa çıkma yasağı", *Hürriyet*, 17.08.2015.

45 "Öz-yönetim ilan edilen merkez sayısı 16'a çıktı", *T24*, 20.08.2015.

46 "Kandil: ABD ile görüşüyoruz", *AljazeeraTurk*, 17.08.2015.

47 "Cizre sokaklarında hendekler, mevziler ve tedirginlik", *Radikal*, 19.08.2015.

uzatıldı.⁴⁸

- **06 Eylül 2015**, PKK'nin Dağlıca saldırısında 16 asker yaşamını yitirdi.⁴⁹
- **08 Eylül 2015**, PKK saldırısı sonucu Iğdır'da 13 polis yaşamını yitirdi.⁵⁰
- **15 Eylül 2015**, Sekiz günlük sokağa çıkma yasağının uygulandığı Cizre'de 22 kişi hayatını kaybetti.⁵¹
- **24 Eylül 2015**, Rusya savaş uçaklarıyla Suriye'deki savaşa dahil oldu.⁵²
- **10 Ekim 2015**, KESK, DİSK, TMMOB ve TTB'nin çağrısıyla Ankara'da düzenlenen "Savaşa İnat Barış Hemen Şimdi! Emek, Barış, Demokrasi Mitingi"ne iki canlı bomba saldırısı düzenlendi. 102 kişi hayatını kaybetti, yüzlerce kişi yaralandı.⁵³
- **10 Ekim 2015**, 01 Kasım seçimlerinin çatışmasızlık ortamında yapılması gerekçesiyle KCK 15 Ekimden geçerli olmak üzere eylemsizlik kararı aldığını açıkladı.⁵⁴
- **01 Kasım 2015**, AK Parti %49,48 oy alarak tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde etti. HDP %10,75 oy olarak 59 milletvekiliyle parlamentoya girdi.⁵⁵
- **05 Kasım 2015**, KCK eylemsizlik kararını sonlandırdı.⁵⁶
- **23 Kasım 2015**, Demirtaş kendisine yönelik suikast girişimine ilişkin suç duyurusunda bulundu.⁵⁷
- **28 Kasım 2015**, Diyarbakır Baro Başkanı Tahir Elçi öldürüldü.⁵⁸
- **18 Aralık 2015**, HDP, HDK, DBP, DTK Eşbaşkanları Diyarbakır'da yaptıkları ortak basın toplantısında "tüm kurumları ile özyönetim talebini ve halkın mücadelesini sahiplendiklerini" ifade etti⁵⁹
- **25 Aralık 2015**, HDP, hükümetin Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı'na "Çöktürme Planı" adı altında "savaş simülasyonu" hazırlattığını iddia etti.⁶⁰

48 "İrak ve Suriye tezkeresi kabul edildi", *BBC Türkçe*, 03.09.2015.

49 "TSK: Dağlıca'da 16 asker şehit", *BBC Türkçe*, 07.09.2015.

50 "Iğdır'da polis aracına bombalı saldırı! 13 Şehit", *Milliyet*, 08.09.2015.

51 "STK'lardan Cizre raporu: 22 kişi hayatını kaybetti, yaralıların tedavisi engellendi", *Agos*, 15.09.2015.

52 "Rus uçakları IŞİD'i bombalıyor", *AljazeeraTurk*, 24.09.2015.

53 "Türkiye tarihinin en kanlı terör eylemi: Ankara'daki bombalı saldırıda en az 95 ölü", *diken.com.tr*, 10.10.2015.

54 "KCK, eylemsizlik kararı aldığını açıkladı", *Evrensel*, 10.10.2015.

55 "1 Kasım 2015 Genel Seçim Merkezi", *CNN Türk*, 01.11.2015.

56 "KCK 'eylemsizlik' kararını sonlandırdı", *IMC TV*, 05.11.2015.

57 "Demirtaş'tan Suikast Girişimine İlişkin Suç Duyurusu", *Bianet*, 23.11.2015.

58 "Diyarbakır Baro Başkanı Tahir Elçi öldürüldü", *BBC Türkçe*, 28.11.2015.

59 "HDP, DTK, DBP, HDK: Faşizm rica ile minnetle geriletilmez, direnişi büyütelim", *sendika.org*, 18.12.2015.

60 "Davutoğlu'na soru: 15 bin Kürt'ün ölümünü öngören 'çöktürme planı' gerçek mi?", *sendika.org*.

- **27 Aralık 2015**, HDP, HDK ve DBP'nin de katıldığı Olağanüstü DTK toplantısının ardından 14 maddelik “demokratik özerk bölgelerdeklarasyonu” yayınlandı.⁶¹
- **30 Aralık 2015**, PKK/KCK sokağa çıkma yasakları ve çatışmaların yaşandığı ilçelerde Sivil Savunma Birlikleri (Yekineyên Parastina Sîvil - YPS) adı altında yeni bir oluşumu uygulamaya koydu.⁶²
- **11 Ocak 2016**, 1128 akademisyen, hükümetin sokağa çıkma yasaklarını ve operasyonlarını eleştiren barış ve müzakere masasına dönüş çağrısını içeren bir metni kamuoyuna duyurdu.⁶³
- **14 Ocak 2016**, PKK'nin Diyarbakır Çınar İlçe Emniyet Müdürlüğü'ne bombalı araçla yaptığı saldırıda 6 kişi yaşamını yitirdi, 43 kişi yaralandı.⁶⁴
- **15 Ocak 2016**, “Bu suça ortak olmayacağız” başlıklı bildiriye imzalayan akademisyenlere yönelik gözaltı, ev-işyeri aramaları, adli ve idari soruşturmalar gerçekleşti.⁶⁵
- **05 Şubat 2016**, Başbakan Davutoğlu Terörle Mücadele Eylem Planı'nı Mardin'de açıkladı.⁶⁶
- **08 Şubat 2016**, Hükümet Sözcüsü Numan Kurtulmuş, PYD'nin Cenevre'ye katılmasını diplomatik yollarla engellediklerini açıkladı.⁶⁷
- **14 Şubat 2016**, Türkiye Suriye'de Azez yakınlarındaki YPG mevzilerini ve kısa süre önce YPG'nin kontrolüne giren Menneğ Hava Üssü'nü top atışlarıyla vurdu.⁶⁸
- **17 Şubat 2016**, Ankara'da askerî servis aracına yapılan bombalı saldırıda 28 kişi yaşamını yitirdi. Eylemi TAK üstlenirken, hükümet YPG'nin yaptığını iddia etti .⁶⁹
- **21 Şubat 2016**, ABD ve Türkiye arasında PYD/YPG konusunda derin ayrılık yaşandı.⁷⁰
- **22 Şubat 2016**, “Bodrum” ve “Ambulans” krizlerinden sonra Cizre'de

25.12.2015.

61 “DTK'dan ‘öz yönetim’ deklarasyonu”, *AljazeeraTurk*, 27.12.2015.

62 “PKK'dan yeni oluşum: YPS”, *Milliyet*, 30.12.2015.

63 “Bu suça ortak olmayacağız! Em ê nebin hevparêvîsuci!”, *Barış İçin Akademisyenler*, 11.01.2016.

64 “Diyarbakır Çınar'da PKK'lılar Emniyet'e bombalı araçla saldırdı”, *CNN Türk*, 14.01.2016.

65 “Barış için Akademisyenler'e gözaltı ve baskınlar”, *BBC Türkçe*, 15.01.2016.

66 “Başbakan ‘master planı’ açıkladı”, *Yeni Şafak*, 05.02.2016.

67 “Kurtulmuş: PYD'nin Cenevre'ye katılmasını engelledik”, *Evrinsel*, 08.02.2016.

68 “Türkiye YPG'yi vurdu”, *AljazeeraTurk*, 14.02.2016.

69 “Ankara'daki saldırıyı TAK üstlendi”, *IMC TV*, 19.02.2016.

70 Tanış, Tolga, “Gerçekler”, *Hürriyet*, 21.02.2016.

hastaneye ulaştırılan cenaze sayısı 167'yi buldu.⁷¹

- **26 Şubat 2016**, Türksat üzerinden yayın yapan İMC TV'nin ekranı karartıldı.⁷²
- **02 Mart 2016**, Cizre'deki sokağa çıkma yasağı 79 gün sonra kısmi olarak kaldırıldı.⁷³
- **09 Mart 2016**, Diyarbakır Sur'da 28 Kasım 2015 tarihinde başlayan operasyonlar 103 gün sonra sona erdi. İlçede sokağa çıkma arama-tarama faaliyetleri gerekçesiyle devam ediyor.⁷⁴
- **11 Mart 2016**, Sur, Cizre ve İdil'de operasyonların bitiminden sonra İçişleri Bakanı Efkân Ala Yüksekova, Nusaybin ve Şırnak'ta operasyonlar yapılacağını açıkladı.⁷⁵
- **13 Mart 2016**, TAK'ın üstlendiği, Ankara Güven Park'ta yapılan bombalı saldırıda 37 kişi hayatını kaybetti, 125 kişi yaralandı.⁷⁶
- **15 Mart 2016**, Diyarbakır'da Sur ilçesinden sonra Bağlar Kaynaratepe Mahallesinde sokağa çıkma yasağı ilan edildi.⁷⁷

71 "137 cenaze bekliyor: Cizir'de suç aletleri yok ediliyor", *Özgür Gündem*, 22.02.2016.

72 "Basın özgürlüğünün 'ak günü': Dünder ve Gül yayındayken İMC TV karartıldı", *diken.com.tr*, 26.02.2016.

73 "79 günlük sokağa çıkma yasağının ardından ilçeye dönen Cizreliler, şimdi ne yapacak?", *T24*, 03.03.2016.

74 "Sur'da operasyon sona erdi", *Radikal*, 09.03.2016.

75 "Ala: Yüksekova, Nusaybin ve Şırnak'ta operasyonlar yapılacak", *İMC TV*, 11.03.2016.

76 "Ankara'da bombalı araçla saldırı: 37 kişi öldü, 125 kişi yaralandı!", *T24*, 13.03.2016.

77 Diyarbakır Valiliği, "Bağlar Kaymakamlığı'ndan Duyuru (Sokağa Çıkma Yasağı)", *Diyarbakır Valiliği*, 15.03.2016.